

SOCIAL AGGRESSION IN THE CONTEXT OF RISK ELECTRONIC COMMUNICATION – CYBERBULLY

Maria Vašutová, Jaroslav Šigut,¹

Abstrakt

The main topic of the article is the issue of social aggression in the virtual world, defined by the environment of social networks and other means of electronic communication. Among the risks posed to different groups of the users, attention was paid to high school and university students, which have become the protagonists of cyberbullying. The protagonists are the aggressors and victims themselves, but also witnesses, who may then be non-participants or, conversely, may further deepen the attack. The aim of the research studies was to examine the real situation in the long run, to map the development of this pathological phenomenon and in particular to find out the representation of protagonists among university and high school students. The situation was examined and the necessary data were obtained using the so-called Ostrava Cyberbullying Questionnaire, which was prepared by a team of authors. The introductory part is followed by a description of the risks of the Internet, including cyberbullying and the characteristics of their protagonists. The text is also focused on resources and forms of social aggression on the Internet and the consequences of cyberbullying on an individual's personality. The resulting data show that high school students have more experience with cyberbullying.

Keywords

Internet, Social Network, Criminality, Cyberbullying, Sexting, Cybergrooming

---

I. Úvod

Kyberprostor, online realita, je často nazýván virtuální realitou. Internet je prostorem mimo fyzickou realitu, prostorem umožňujícím pomocí informačních technologií neustálou propojenost s ostatními lidmi za nepřetržitého přístupu k nejrůznějším informacím. I když se jedná o prostor mimo fyzickou realitu a před desítkami let málokdo tušil, že něco takového vůbec vznikne, stalo se toto prostředí pro většinu z nás do jisté míry přirozeným a mnozí si nedovedou představit bez něj svůj každodenní život. S nárůstem počtu zařízení, která nás mohou do této reality přenést, a s přibývajícemi možnostmi, které nám tato realita nabízí, nabyl její význam v posledních několika letech výrazně na důležitosti (Hylmar, 2015). Prostřednictvím internetu můžeme komunikovat, sledovat televizi, videa, poslouchat a nahrávat hudbu, sdílet, nakupovat, navštěvovat interiéry muzeí atd. Slovo kyberprostor použil poprvé na počátku 80. let americký prozaik William Gibson. Označil tím „konsenzuální datovou halucinaci, vizualizovanou v podobě imaginárního prostoru, tvořeného počítačově zpracovanými daty a přístupného pouze vědomí (nikoli fyzické tělesnosti) uživatelů“ (Moravec, In Vašutová, 2010). Kyberprostor bývá dnes v mnoha ohledech chápán jako psychologický prostor či místo naplněné významy (Divinová, 2005, In Hylmar, 2014). Stává se, že virtuální realita tu opravdovou, např. co se týče zrakových vjemů, překonává. Jedinec, který se vrátí zpět do reality, bývá někdy zklamán. Virtuální svět nám může totiž poskytnout silnější zážitek než skutečnost sama.

Golka (2008, s. 101, In Hylmar, 2014) popisuje komplikovanou interakci a vzájemné překrývání virtuální a fyzické reality takto: „Představovaná virtuální realita budí dojem opravdové, zatímco realita ukázána pomocí digitálních prostředků, může vyvolat dojem pouze představované. Mluvím-li o virtuální realitě, máme na mysli nesourodou směsici vzájemně promíchaných světů a významů“. Pod vlivem kontaktu s virtuální realitou se výrazně mění identita člověka. Svět internetu se stává pro nás prvotním ve vztahu ke skutečnému světu, stává se víc reálným než fyzická realita. Virtuální realita

---

¹ PRIGO University, V. Nezvala 801/1, 736 01 Havířov, Czech Republic, E-mail: maria.vasutova@prigo.cz, jaroslav.sigut@prigo.cz

může představovat alternativu k běžnému životu. Může být i azylem, v němž se lidé schovávají před nástrahami všedního života. V této souvislosti se objevily i nové „kategorie“ člověka, například *homo interneticus*, *homo sapiens digital* apod. (Pyžalski, 2012).

Stejně jako v realitě fyzické i ve virtuálním světě se pohybují jedinci, vytvářejí se sociální skupiny, dochází mezi nimi k sociálním interakcím. Není proto divu, že i zde můžeme být svědky podobných jevů, ke kterým dochází mezi lidmi v reálném životě. Tyto jevy mají některé vlastnosti společné, mají však i své odlišnosti související s charakteristickými rysy virtuálního světa. „*Vzniká nová dimenze sociálna, nové sociální entity, nová forma sociálního života. Virtuální komunity produkují virtuální sociální normy, hodnoty a formy komunikace. Jedinec se však nemusí s touto virtuální sociální skutečností vyrovnat a osvojit si ji v procesu sociálního zrání. V kyberprostoru se utváří také jiná, virtuální normalita.*“ (Sak a kol., 2007, s. 256–257). Virtuální svět (virtuální prostředí) tedy není jen jedním z dalších prostředí, tedy prostředím, které bychom mohli přiřadit k nám již známým, jako je domov, rodina, domácnost, škola, pracoviště aj. Skoro neomezené časoprostorové vlastnosti dávají virtuální realitě (světu, prostředí) jinou dimenzi. V této dimenzi se s následky určitých i negativních jevů (sociální agrese) může, i když bezpochyby nemusí setkat každý z nás (Hylmar, 2014). Náš příspěvek chce upozornit na některé závažné negativní jevy v kontextu rizikové elektronické komunikace. Jedním z jevů, se kterým se můžeme setkat ve virtuální realitě je kyberšikana, kterou chápeme jako proměnu tradiční šikany ve světě digitálních médií.

II. Rizika internetu a sociálních sítí

V souvislosti s nadměrným používáním elektronické komunikace Manfred Spitzer zavedl pojem *digitální demence*, který definoval jako psychický proces, jenž může vést k rozkladu kognitivních a hodnotících funkcí mozku v rozsahu, který se dá přirovnat k podobným projevům, jako u psychicky nemocných jedinců (Spitzer, 2014). Při hledání odpovědi na otázku, proč se i navzdory všem informacím a rizikům elektronické komunikace nedaří zastavit nárůst kybernetické šikany a s ní spojený výskyt negativních jevů, narážíme na základní problémy týkající se dostupnosti nových médií ve větší míře, než tomu bylo v minulosti včetně nedostatečné schopnosti dětí, dospívajících, dospělých a zejména pedagogů rozeznat a řešit problematiku šikany ve školách a výraznou neznalost rodičů tohoto tématu. Nárůst a rozvoj digitalizace na jedné straně pomáhají a ulehčují náš život, avšak na druhé straně se objevují i nové negativní aspekty. Například nové fobie související s digitalizací společnosti (*nomofobie*, *kyberfobie*, *logizomechanofobie*, *technofobie*, *internetfobie*, *prosofobie*, *kybersex*, *schopaholismus/oniománie* aj.), anebo závěry z výzkumných studií, jež důrazně upozorňují **na vzrůstající objem času stráveného každodenní elektronickou komunikací.**

Mezilidské vztahy jsou v reálném životě důležitou součástí života i formování identity. *Internet není dobrý, nebo zlý*, říká Spitzer (2014), avšak jde o míru jeho používání, o hranici, za níž jeho pozitivní stránky začínají ustupovat a u jedinců se objevují psychické problémy. Tato hranice je nejen individuální, ale-jak se ukazuje-závisí především na věku. Malé děti, jejichž mozek se teprve rozvíjí, jsou o mnoho zranitelnější než dospělí lidé. Přílišné využívání elektronických médií vede u dětí a též u dospívajících především k poruchám paměti, pozornosti a koncentrace (multitasking), společně s roztržitostí, se špatným čtením (včetně nedostatečné schopnosti porozumět čtenému textu), s poruchami učení a chování, a s celkovou citovou a emoční plochostí (Vašutová, Kopuničová 2016). Sociální sítě dokážou pohltit lidi v každém věku a samotná elektronická komunikace s sebou přináší stále další a další negativa, a to především ve formě kyberšikany, zavražďování, sexuálního obtěžování, zveřejňování osobních informací, fotografií či videí atd. Negativních dopadů na jednotlivce, ale též na společnost, je více než dost. Můžeme mezi ně zahrnout poruchy psychických procesů na úrovni jednotlivce, vedoucí až k rozpadu hodnotového systému osobnosti, které se při masovém výskytu promítají do sociální a emoční sféry života jedince, např. v podobě kriminality, sociální dezintegrity určité populace, nezaměstnanosti, bezdomovectví, prostituce apod.

Výzkumy zabývající se otázkami spojenými s nadměrným používáním internetu popisují problematické jedince jako opuštěné a plaché, s nízkým sebevědomím, se slabšími sociálními schopnostmi, neurotické a propadající depresím. Už před více než deseti lety výzkumy (Tsai, Shin

a Yang, 2009) poukazovaly na souvislost mezi nedostatečnou sociální oporou, neurotismem, pohlavím a problematickým používáním internetu. Internet se jeví z tohoto pohledu jako prostředek duševního tlumení sebe sama a redukovaní tenzí, smutku anebo stresu. Jedinci, kteří se cítí být zaplaveni negativními pocity kvůli problémům v zaměstnání, ve vztazích, v rodině, ve škole, se tak mohou ponořit do virtuálního světa a snadno se „ztratit“ ve kterékoli oblasti internetu/ v sociálních sítích, ať již jde o online pornografii, online hazardní hry, chatování, fóra apod. Vytvářejí si tak **prostor pro únik z reality** – od problémů reálného světa (Haddadain, Abedin a Monipoor, 2010, In Vašutová, Kopuničová, 2015).

Výzkumy Hardie, E., & Tee Yi, M. (2007) opakovaně potvrzovaly, že respondenti, kteří trávili online aktivitami nadměrné množství času, byli více neurotičtí a méně extrovertní, méně společenští, více úzkostní a emocionálně osamělí. Získávali větší podporu z internetových sociálních sítí než ti, kteří ho používali jenom průměrně dlouhou dobu. Další analýzy ukázaly, že neuroticismus a vnímaná opora z online využívaných sociálních sítí jsou významným prediktorem nadměrného používání internetu. Už v roce 2014 Spitzer poukazoval na to, že značná část mladých lidí tráví dvojnásobné množství času na sociálních sítích než učením.

Kritéria problémového užívání internetu/ sociálních sítí

Z dostupných zdrojů víme, že s nástupem stále se zdokonalujících počítačových technologií se vynořují s tím související problémy. Vystává tak otázka, kde je hranice, kde končí *normální* používání počítačových technologií a kde již nastupuje *patologie*. V současné době se mění i pojem *normální* používání informačních technologií, neboť to, co je pro nás normální dnes, jistě neodpovídá našim představám v nedávné minulosti. Internet se stal součástí našeho každodenního života, pro mnoho lidí je významným a často jediným zdrojem informací, jedinou možností, jak komunikovat se členy rodiny, s přáteli (v době koronavirové pandemie zvlášť, při dlouhodobém odloučení rodinných členů na větší vzdálenosti apod.). Mezi kritéria problémového používání nových médií patří především:

- Nadměrné používání internetu/sociálních sítí, které jde na úkor základních fyziologických potřeb jedince, jakými jsou potrava, hygiena, spánek, příjem tekutin aj.,
- abstinenční příznaky, jako je hněv, tenze, symptomy deprese v případě nedostupnosti internetu,
- tolerance k rostoucímu množství času a potřeby být na internetu,
- psychické a emoční problémy, které jsou důsledkem nadměrného používání internetu, jako jsou hádky, lhaní, zhoršené pracovní nebo školní výkony, sociální izolace či zvýšená únava.

S nadměrným používáním elektronických médií jsou spojovány i konkrétní formy rizikového jednání. Patří mezi ně nadměrné využívání sociálních sítí, nadměrné hraní počítačových her, nadměrné chatování či posílání e-mailů, nadměrné sledování stránek s pornografickou tematikou, ale hlavně **riziková elektronická komunikace směřující k šíření online sociální agrese**, například kybernetické šikany (Willard, 2007, In Vašutová, 2020). Problémové chování v kontextu rizikové elektronické komunikace způsobuje často ztrátu zájmu o reálný život, o přímý sociální kontakt. Nezřídka dochází k depresivním projevům, ke zvýšené impulzivitě a agresivitě, k narušení vztahů k rodinným příslušníkům, k partnerským problémům apod. Na druhé straně nedostatek sociální opory od rodiny či přátel, nebo sociální izolace jedince, mohou být příčinou vzniku problematického používání internetu. Významnou roli při nadměrném využívání internetu hraje též **prokrastinace** (výrazná a chronická tendence odkládat plnění většinou administrativních či psychicky náročných **povinností** a úkolů, zejména těch nepříjemných, na pozdější dobu). Též se stává, že jedinci se izolují od svých reálných přátel ve prospěch přátel, s nimiž jsou online. Podle mezinárodní klasifikace chorob jsou poruchy spojené s nadměrným používáním počítačů, sociálních sítí, mobilních telefonů, výherních automatů apod. považovány za novodobé nelátkové závislosti (Vašutová, 2020).

III. Kybernetická šikana a její protagonisté

Internet, jako fenomén současnosti, přináší stále nové možnosti. Bohužel je toto médium zneužitelné ke kriminální činnosti, jako jsou nelegální obsahy, šíření virů za účelem vydírání, spamy, šíření dětské pornografie, zneužívání informací, šíření falešných nebo urážejících informací, k pronikání do bankovních účtů apod. Na hraně kriminality, často i za ní, se nalézá též kyberšikana. Termín kyberšikana se někdy nahrazuje pojmy digitální šikana, digitální agrese, elektronická šikana, online šikana aj. V odborné literatuře se můžeme setkat s těmito pojmy: *New Bottle but old Wine: A Research of Cyberbullying in Schools* (Li, Q., 2007, In: Černá, 2013); *Cyberbullying – stare wino w nowej butelce, Electronic aggression among adolescents: An old house with a new facade (or even a number of houses), Cyberbullying: A new variation on an old theme, Cyberbullying: An old problem in a new guise? Extending the school grounds? – Bullying experiences in cyberspace* (Pyżalski, 2012).

Hinduja, Patchin (2009) uvádí: *Bullying beyond the Schoolyard: preventing and responding to Cyberbullying*; Genta, Brighi, Guarini, (2013) uvádí: *Cyberbullying in the Global Playground Cyberbullying: Another type of bullying?; Bullying in the new playground: Research into cyberbullying and cyber victimisation.*

Šikana všeobecně (tradiční i digitální) může být dílem jednotlivce, ale též skupiny jedinců. Využitím sofistikované technologie se v kyberšikaně od šikany tradiční osoba agresora nemění. Stejně jako při kterékoli jiné formě šikany je i cíl stejný: psychicky zranit oběť, ponížit ji, a to buď soukromě, nebo veřejně (Vašutová et al., 2010). Moravec (2010) uvádí, že rozvoj nových médií (převážně internetu/sociálních sítí) umožnil technicky zdatným agresorům tradiční šikanu do virtuálního prostoru transformovat. Jedná se tedy o modifikaci šikany, která probíhala tváří v tvář a byla ohraničena časem, do podoby kyberšikany, jež probíhá ve virtuálním prostoru, ve kterém není ohraničena nejen fyzikálním prostředím, ale ani časově. Agresori tedy mohou využitím kyberprostoru útočit na svou oběť kdekoliv, a též kdykoliv, se jim zalíbí. Kybernetické násilí je zneužíváním ICT a představuje psychologickou zbraň nesmírně velké síly. Místo tradiční šikany (fyzického a psychického násilí) vstupují do hry elektronická média, jež jsou dnes již prakticky všudypřítomná. Z toho logicky vyplývá, že aktéry kybernetické šikany se mohou stát teoreticky všechny osoby tyto prostředky využívající (Vašutová, Kopuničová 2015). Odborníci kyberšikanu definují jako záměrnou, opakovanou a zraňující činnost využívající digitální komunikační prostředky k cílenému násilí jedinců nebo skupin na obětech, a to v různých podobách. Kyberšikana probíhá v digitálním světě bez uzavřených hranic a bariér, neboť útočící jedinec může k agresi využívat celou škálu technologií a prostředků (sociální sítě, email, mobilní telefony, komunikátory, blogy, webové stránky, chaty atd). (Hinduja a Patchin, 2009, In Vašutová et al 2010).

Tradiční šikana a kybernetická šikana mají společné to, že u obou jde o vztahy mezi lidmi, obě formy šikanování jsou nežádoucí, perzistentní a zraňující. Proto jsou považovány za problém, který je nutno razantně řešit. To se však ne vždy dostatečně razantně děje.

Existující souvislosti a podobnosti tradiční šikany s kyberšikanou se staly oprávněně předmětem řady výzkumných studií. Potvrdilo se v nich, že děti, které jsou „tradičně“ šikanovány ve škole či mimo ni, jsou šikanovány rovněž prostřednictvím elektronických médií. Avšak též se ukazuje, že nemálo obětí kyberšikany s dobrou orientací v online prostředí se stává agresory a útoky vedené proti sobě oplácejí. V některých výzkumných šetřeních více než polovina respondentů uvedla, že se stali obětí tradiční šikany, a čtvrtina z nich potvrdila, že se stali také oběťmi šikany kybernetické (Li, 2007 In Vašutová, 2018).

Podle italské autorky Del Bianco (In Genta, Brighi, Guarini, 2013) prvky, které nové formy šikany sdílejí se starými formami (tradiční šikana), jsou tyto:

- Vztahový aspekt skupiny; předsudky a úsudky jako základ dynamiky sociálního vyloučení,
- emoční dopad na oběti; samota, izolace a neschopnost oběti se bránit, nízká sebeúcta jako společná vlastnost kyberagresorů i obětí,

- nedůvěra obětí z mladé generace vůči dospělým, kteří by jim měli pomoci, nedostatečná empatie kyberagresorů a přihlížejících,
- neschopnost kyberagresorů domyslet závažnost následků vlastních činů, odpovědnost přihlížejících za opakování útoku agresora nebo za jeho zabránění.

Prvky, které nové formy šikany nesdílejí se starými formami, jsou:

- Nové technologie (mobilní telefony, tablety, notebooky, počítače) jako prostředek násilí, internetová síť jako potenciální zesilovač sociální dimenze urážky,
- zaměnitelnost rolí, rozšíření místa a času interakce,
- anonymita jako garant moci uplatňované agresorem na oběti a štít proti vnímání psychických zranění oběťmi projevovaných (Hylmar, 2015).

Pyžalski (2012) zavedl vlastní teorii přístupu ke kyberšikaně, tzv. teorii *ABACUS*. Tato teorie je postavena na porovnání obecně chápané elektronické agrese a tradiční šikany na základě principu fungování počítačů. Elektronická agrese a tradiční šikana představují svislé krajní sloupky počítačů a porovnávaná kritéria tvoří vodorovné tyčky. Pohyblivé kuličky na tyčkách znamenají možný výskyt určitých charakteristických rysů přisuzovaných elektronické agresivě, ale taky jejich výskyt v případech tradiční šikany. Jejich pohyblivost má symbolizovat to, že v některých případech elektronické agrese určitá vlastnost přisuzována danému typu agrese jako celku nebude přítomna. Tato teorie se pokouší jiným způsobem upozornit na to, že žádná z existujících a v odborné literatuře popsaných charakteristik elektronické agrese se netýká pouze jí samotné, tzn. nemůže být považována za její distinktivní vlastnost. Všechny charakteristické rysy elektronické agrese se mohou objevit taky v případech tradiční šikany. Rozdíly jsou v četnostech těchto výskytů. Charakteristické rysy elektronické agrese mají tedy pouze potenciální charakter, nemusí se objevit ve všech případech kyberšikany.

Základní rozdíl, jak již ze samotné definice kyberšikany vychází, je v tom, že tradiční šikana probíhá takzvaně face to face. Agresor při kyberšikaně může svou oběť napadat, aniž by se s ní osobně setkal v přímé konfrontaci (fyzickém kontaktu), ba dokonce aniž by znal její identitu. Jak se často uvádí při porovnání s tradiční šikanou, zneužití internetu (sociálních sítí) je očividně mnohem nebezpečnější kvůli vzniku možných nedozírných psychických následků u obětí, které nabývají dlouhodobého charakteru (Vašutová, 2018). Zneužití elektronických médií může mít též tyto podoby: nezákonné získávání osobních dat od uživatelů internetu, krádeže identity, krádeže softwarového majetku aj. Značným nebezpečím spojeným s kyberšikanou je to, že i jednorázový čin, na rozdíl od klasické šikany, může napáchat nenapravitelné škody. Například vytvoření lživého či pomlouvačného profilu oběti na sociální síti a vepsání jediného komentáře k němu může uvolnit celou lavinu následných útoků na oběť. Takový profil se ze sociální sítě následně velmi obtížně odstraňuje a kyberšikana tak může probíhat po neomezeně dlouhou dobu, aniž by byla podmíněna osobním kontaktem agresorů s obětí. Možnosti oběti bránit se či útoky na sebe zastavit, jsou prakticky nulové (Vašutová, 2020). Oběť kybernetické šikany se vyznačuje těmito indiciemi:

- Psychosomatické obtíže, nechut' či strach chodit do školy, nápadně časté pobývání v blízkosti pedagoga, náhlé zhoršení školního výkonu.
- Změny nálad, rozčilenost, ustrašenost, smutek, apatie nebo nečekané projevy agresivity, poruchy chování, expresivnost ve vyjadřování, neurotické projevy, poruchy příjmu potravy, poruchy spánku, noční můry.
- Nezvykle rychlé až překotné ukončení práce s elektronickými médii doma, pokud se v blízkosti objeví rodiče, nápadná nervozita při čtení zpráv v telefonu apod.
- Je třeba vzít v úvahu, že charakter a intenzita těchto projevů se odlišují přiměřeně věku (dítěte dospívajícího, dospělého).

Agresor kybernetické šikany se vyznačuje zejména těmito indiciemi:

- Rychlé vypínání monitoru či zavírání programů v počítači v případě, že se blíží dospělý člověk, dlouhé hodiny trávené u počítače, hlavně pak v noci.
- Agresivní projevy, rozčilení v případě zákazu či nemožnosti kdykoliv použít elektronická média.
- Náhlé, nečekané výbuchy smíchu (ve škole podezřele smějící se skupinky dětí stojících kolem monitoru).
- Snaha vyhýbat se hovorům o tom, k čemu elektronická média využívá.
- Používání více online účtů nebo adres patřících jiné, konkrétní osobě (Vašutová, 2020).

IV. Prostředky a formy sociální agrese na internetu

Hlavní zneužívané prostředky dle Rogerse (2011, In Hylmar, 2014) jsou tyto:

Mobilní telefonáty – agresor své oběti často volá a obtěžuje ji, prozvání ji, případně po zvednutí hovoru mlčí. Hovor může mít i útočný charakter. Jsou také evidovány případy, kdy byl telefon oběti odcizen a poté zneužit agresorem k obtěžování jiných jedinců, jež mylně považují za agresora okradenou oběť.

Textové zprávy – obvykle mají výhrůžný či útočný obsah. V minulosti obtěžování probíhalo nezdědkou formou tzv. zahlcování oběti obrovským množstvím SMS zpráv. Textové zprávy mohou oběť zasáhnout kdykoliv, jelikož v dnešní době nosí většina z nás telefon stále u sebe.

Fotografie a videoklipy – většinou se jedná o záznamy situací, které jsou pro zachycenou osobu choullostivé a ponižující. Agresor tyto záběry využívá k zastrašování a vydírání oběti, jako výhrůžku používá možnost zveřejnění.

E-mail – slouží v kyberšikaně podobně jako SMS. Agresori posílají útočné a vulgární e-maily obětem. Pocit možné anonymity (využití pseudonymu, vytvoření cizí identity) navíc dodává agresorům kuráž. U e-mailů je také možnost posílání fotografií či videí.

Instant messaging (IM) – komunikace v reálném čase za pomoci programů, které to umožňují, nebo pomocí komunikátorů, které jsou běžnou součástí sociálních sítí. Nejčastěji jsou využívány aplikace pro mobilní prostředky např. WhatsApp (v současné době vlastněn skupinou Facebook), který je nahrazován komunikátory Signal nebo Telegram apod., Messengery sociálních sítí (Instagram, Facebook ...), ale i tradiční Skype. Cenzura je v tomto případě nemožná, a proto se může stát, že se diskuse zvrtné a skupina lidí se spolčí proti jednotlivci (Šigut, 2020).

Chaty, diskusní fóra – chatové „místnosti“ jsou veřejně přístupné, komunikace se tedy může zúčastnit kdokoliv. Uživatelé jsou připojeni současně. Diskusní fóra jsou již tematicky zaměřena a uživatelé mohou reagovat i zpětně, nemusí být tedy online. Fórum může být využito pro hromadné plánování dalšího útoku na oběť nebo v případě přítomnosti oběti jako místo pro napadání a zesměšňování jejích názorů a postojů.

Sociální sítě – jedná se o online sítě, na kterých dochází k propojování skupin lidí. Je tu možnost spojení s ostatními jedinci, sdílení fotografií, zábavy a dalších obsahů. Na sociální sítě není pro agresora problém vytvořit falešný účet a anonymně šikanovat vyhlédnutou oběť. Navíc může využít informace, které o sobě oběť sama veřejně sdílela. V dnešní době patří mezi nejpoužívanější sítě Instagram, YouTube, Facebook, o něco méně jsou v různých věkových a zájmových skupinách používány Twitter, TikTok, Snapchat, Pinterest, nebo LinkedIn (Šigut, 2019).

Webové stránky – agresor si může vytvořit vlastní blog, kde podává zesměšňující informace o svých obětech a zveřejňuje choullostivé záznamy. Mohou se dokonce vytvářet ankety, kde například uživatelé hlasují o způsobu dalšího útoku na oběť.

Prostředkům odpovídají i **formy a prostředky sociální agrese**, která kvůli pocitu anonymity na internetu a zejména na sociálních sítích v poslední době roste. Forem sociální agrese přibývá s dalším rozvojem nových funkcí elektronických medií. V dalším textu jsou popsány některé často používané

formy, jež však mohou měnit svou podobu, doplňovat se, případně přecházet jedna v druhou. Rozvoji sociální agrese, bohužel přispěla i nedávno proběhlé období, v němž velké množství lidí pracovalo, nebo se učilo, doma. Vládní opatření spojená s pandemií koronaviru nahrávaly rozvoji těchto forem agrese s nejrůznějších pohnutek (nuda, „legrace“, zábava apod.).

Flaming, flame war, Trolling (rozohňování) - jde o (ofenzivní, hrubou, vulgární, urážející...) krátkodobou nebo dlouhodobou hádku mezi dvěma či více uživateli nějakého virtuálního komunikačního prostředí (diskusní fóra, chatové místnosti, prostředí her), zpravidla vedenou útočným, hrubým a vulgárním jazykem (Szpunar, 2009, In Hylmar 2015). Pokud tato hádka trvá déle, hovoříme o flame war (ohnivé válce). Někteří lidé záměrně hádky tohoto typu vyvolávají (tzv. Trollové – trolling), jiní rádi hádku podporují, „přilévají olej do ohně“, aniž by byli nějak osobně do ní zapojeni.

Harassment (obtěžování) - opakované obtěžování. Je založeno na odesílání nebo psaní výhrůžných, urážlivých, zesměšňujících SMS nebo MMS zpráv, e-mailů, komentářů na sociálních sítích nebo diskusí na chatech. Obtěžování může ze začátku probíhat jako nevinná konverzace dvou osob, které se neznaly nebo se znaly málo, a pak přeroste v otevřené nepřátelství.

Denigration (pomlouvání) - oběť nemusí být přímým příjemcem informací. Jedná se o zveřejňování informací o druhém člověku, mající za cíl jeho sociální poškození/vyloučení (Calvete, Orue, Estévez, Villardón, Padilla, 2010).

Impersonation (vydávání za někoho jiného) - impersonation, nebo jako u autorů Hinduja, Patchin (2009, In Hylmar 2015) identity theft (krádež identity), znamená zneužití identity oběti, jejího hesla, profilu na sociálních sítích, popř. vytvoření falešného profilu konkrétní osoby. V souvislosti s tímto jevem se užívá i označení masquerading. Agresor se v kyberprostoru vydává za oběť. Tato forma kyberšikany bývá často využívána mezi studenty, kteří získají adresu spolužáka a jeho jménem pak napadají ostatní spolužáky nebo učitele (Panáček, 2012; Vašutová, 2010), ale běžně je užívána i v případě útoků na celebrity z oblasti kultury, sportu nebo politiky.

Outing and trickery (odhalení a podvod) - jedná se o zveřejňování informací o druhém člověku (často ve formě odhalení např. intimních fotografií) osobám, jímž tyto informace nebyly původně určeny. Často se takto mstí jeden z bývalých partnerů tomu druhému. Může jít taky např. o odhalení jiné sexuální orientace nebo o kompromitující informace intimního charakteru. O podvod se jedná v případě, že dotyčný vymámí tyto informace nebo fotografie pod příslibem zachování soukromí. V českém prostředí se vžil název sexting (sexting = sex + textování) znamenající zveřejňování intimních materiálů na internetu s cílem poškodit druhou osobu. Mladí respondenti v jednom výzkumu tvrdili, že pod pohrůzkou odhalení nutili druhou stranu k zaslání dalších intimních materiálů či k obnažování před kamerou (Pyžalski, 2012, Vašutová, Kopuničová, 2016).

Exclusion (vyloučení) - k vyloučení či ostrakizaci oběti, stejně jako v reálném světě, může docházet i v kyberprostoru. Časté bývá vyloučení ze skupiny přátel na sociálních sítích. Cyberstalking (pronásledování) - za vystupňované obtěžování můžeme považovat šikanování, které je charakteristické sledováním nebo pronásledováním oběti prostřednictvím elektronických médií. K projevům pronásledování zařazujeme jak vydírání a zaslání výhrůžných SMS a MMS zpráv, tak sledování pohybu oběti na sociálních sítích, chatech, diskusích a podobně. Agresor může použít i pomluvy nebo krádež identity. Oběť se může cítit až fyzicky ohrožena. Nezřídka se jedná o bývalé partnery (Spitzberg, Hoobler, 2002, In Hylmar, 2015). Vzhledem k následkům tohoto typu agrese bývá pronásledování považováno za velmi závažné a je i časté. Výzkum u vysokoškolských studentů (Vašutová, Kopuničová, 2016) ukázal, že 24 procenta respondentů se stalo obětí podvodu lidí, kteří předstírali, že jsou někým jiným, a 55 procent studentů se setkala s tím, že někdo zveřejnil jejich fotku/video bez jejich souhlasu. Cyberthreats (ohrožení) - dělí se na přímé hrozby (oznámení o záměru sobě nebo někomu ublížit), a stresující materiál (informace, kvůli níž je napadená osoba natolik rozrušená, že může sobě nebo někomu ublížit).

Hinduja, Patchin (2009) uvádějí další projev kyberagrese :

Happy slapping (veselé fackování) - jedná se o fyzické napadení oběti nebo zesměšňující útok na ni, natočení daného aktu a následné zveřejnění videa na internetu, nejčastěji na oblíbených portálech pro sdílení videí. V případech, kdy se jedná o ničení veřejného majetku nebo zesměšňování bezdomovců, mluvíme o tzv. bumfights.

Do kategorie zneužívání převážně dětí patří:

Cybergrooming (child grooming) - podstatou je, že určitá osoba se na internetu snaží, často i pod falešnou identitou, vylákat a domluvit si schůzku s nezletilým za účelem jeho obtěžování nebo sexuálního či jiného zneužití. Dítě může být zneužito též k projevům terorismu (ve jménu víry se stává teroristou). Groomeři bývají velmi trpěliví a svou oběť dlouze „zpracovávají“, snaží se získat její důvěru, důvěrně mu radit, popř. finančně nebo prostřednictvím dárku dítě přemluvit ke schůzce.

Pyžalski (2012) nad rámec této základní skupiny forem kyberšikany uvádí ještě čtyři další. Ty se na rozdíl od předchozí zmiňované skupiny, ve které se jednalo o formy agrese především mezi vrstevníky, týkají všech věkových skupin. Je to agrese:

- Vůči sociálně, psychicky nebo fyzicky znevýhodněným osobám,
- vůči známým osobám (celebritám),
- vůči skupinám/idejím (předsudková),
- náhodná (impulzivní), např. vůči náhodně vybrané neznámé osobě během surfování.

V. Důsledky kybernetické šikany

Opakujícím se působením stresujících faktorů souvisejících s kybernetickým násilím mohou u obětí postupně vznikat **psychické, somatické** či **psychosomatické potíže**. Důsledky bývají velmi závažné. V mnoha aspektech jsou stejně devastující jako u tradiční šikany, často však mnohem více. Hlavně vzhledem k tomu, že publikum kybernetické šikany je svojí velikostí prakticky neomezené a agresor se ukrývá v hluboké anonymitě bez šance jeho identitu odhalit a zabránit mu v pokračování, mohou být následky až zdrcující (Vašutová, 2020). K typickým následkům kybernetického násilí patří:

- Neurotické symptomy: nechutenství, bolesti břicha, časté bolesti hlavy, nucení na zvracení, okusování nehtů, poruchy řeči.
- Chronická onemocnění: poruchy příjmu potravy, psychická onemocnění, depresivní stavy, pocity méněcennosti, poruchy nálady, úzkost, hněv, neustálý smutek.
- Extrémní emocionální rozrušení: citová excitace, hluboká psychická zranění, obtížně zhojitelná citová a psychická traumata, suicidální tendence.
- Tendence k útěkům z domova: záškoláctví, agresivní chování, brutálnímu násilí, k delikventnímu jednání aj.

VI. Copingové strategie ve vztahu k problematickému užívání internetu

Autorky Kopuničová, Kopáčková a Vašutová provedly v roce 2017 u vysokoškolských studentů empirické šetření, které bylo zaměřeno na copingové strategie. Cílem výzkumu bylo **zkoumat vztah mezi copingovými strategiemi (Brief COPE Inventory) a problematickým užíváním internetu (GPIUS)**. Výzkum byl proveden u 135 vysokoškolských studentů ve věku od 19 do 39 let ($M=21,8$; $SD=2,78$). Předpokládalo se vztah mezi vyhledáváním emoční podpory a preferencí online interakce jako prostředku k regulování nálady přes internet. Dalším cílem bylo zjistit, zda behaviorální uvolnění bude mít vztah s využíváním internetu nejen při regulaci nálady, ale i při sociální interakci. Na základě deskriptivní analýzy autorky konstatovaly, že nejvíce respondenti využívají internet na **regulaci nálady** ($M=16,36$; $SD=5,51$). Vyšší skóre bylo i v položce **kompulsivní užívání internetu** ($M=10,76$; $SD=5,40$), které ukázalo, že respondenti měli problém se sebekontrolou na internetu jako i s kontrolou času stráveného na internetu.

Tabulka 1 Deskripce problematického užívání internetu

	N	Min	Max	M	SD
GPU sumar skóre	135	15,00	113,00	51,26	16,84
Preference online sociální interakce	135	3,00	24,00	9,44	5,41
Regulace nálady	135	3,00	24,00	16,36	5,51
Kognitivní zaujetí	135	3,00	24,00	8,29	5,03
Kompulzivní užívání internetu	135	3,00	24,00	10,76	5,40
Negativní důsledky	135	3,00	24,00	6,41	4,18

Zdroj: KOPUNIČOVÁ, V., VAŠUTOVÁ, M., KOPÁČKOVÁ, K.: (2017).

Výsledky (viz Tabulka 1) tedy ukázaly, že využívání internetu k sociální interakci je častější u jedinců, kteří volí jako způsob řešení svého problému **behaviorální uvolnění** ve smyslu **rezignace na řešení** či **hledání řešení**. Internet se jeví jako nástroj pro útek od problémů, což zvyšuje negativní důsledky ve smyslu zanedbávání běžných aktivit a **selhávání v managementu vlastního života**.

Tabulka 2 Charakteristika vybraných, výzkumných souborů respondentů jednotlivých studií

Autor/ka výzkumného šetření	Cílová skupina	Počet respondentů
Vašutová (2010)	Studenti VŠ 1	1030
Hylmar (2014)	Studenti VŠ 2 (Bologna)	136
Řehořová (2021)	Studenti VŠ 3	99
Panáček (2012)	Studenti SŠ 1	1094
Havelková (2015)	Studenti SŠ 2	103
Havelková (2017)	Studenti SŠ 3	218
Celkem VŠ	Studenti VŠ	1265
Celkem SŠ	Studenti SŠ	1356
Celkem VŠ + SŠ	Studenti VŠ + SŠ	2621

Zdroj: VAŠUTOVÁ, M., ŠIGUT, J. (2021), vlastní zpracování výsledků studií

VII. Komparace výzkumných studií sociální agrese v kyberprostoru – kyberšikany

Cílem výzkumu bylo zjistit výskyt zkušeností respondentů s kyberšikanou, zejména pak počet protagonistů mezi studenty vybraných středních a vysokých školách. Z Tabulky 2 plyne, že výzkumu se zúčastnilo 2 621 studentů středních a vysokých škol, přičemž respondentů z řad středoškoláků bylo 1 356 a respondentů z řad vysokoškoláků 1 265. Takto široký soubor již dává poměrně mnoho příležitostí ke komparaci.

Zastoupení protagonistů kyberšikany, získané jednotlivými autory ve vybraných vysokých a středních školách, byla zpracována do Tabulky 3. Část studentů, průměrně to bylo cca 5 %, si nebyla jista tím, zda by jejich zkušenost bylo možno nazvat kyberšikanou.

Z analýzy výsledků vyplývá, že větší zkušenost s kyberšikanou (větší zastoupení protagonistů) mají studenti středních škol - **39,6** procent respondentů, než studenti vysokých škol - **22,4** procent respondentů.

Výskyt obětí, agresorů a svědků (i v rámci jednotlivých kombinací) je uveden v jednotlivých sloupcích. Ukázalo se, že nemalé procento respondentů se s problematikou kyberšikany setkalo v několika rovinách, což odráží údaje v různých kombinacích. Například oběti se staly šikanujícími nebo se staly svědky jiné kyberšikany. Svědci se sami stali agresory, popř. část studentů měla zkušenost jako oběť, svědek i samotný agresor. Předmětem zkoumání však nebyla časová linie výskytu jednotlivých způsobů propojení protagonistů s kyberšikanou.

Z Tabulky 3 vyplývá poměrně potěšující, avšak víceméně očekávaná skutečnost, že **agresoři**, včetně jejich kombinací (oběť, svědek) se na vysokých školách vyskytli pouze v počtu 19, což znamená, že v průměru nepřevyšují 2 %, u středoškoláků byl počet vyšší – 125 (9 %). Bohužel počet obětí mezi respondenty byl vyšší. Na všech vysokých školách bylo 111 obětí (včetně různých kombinací), v celkovém počtu to činilo cca 9 % a ve všech středních školách 196 obětí v různých kombinacích, což představovalo 14 % celkového počtu respondentů. Výrazně vyšší hodnoty mezi středoškoláky zaznamenala Havelková (2017), která uvádí 26 % obětí, 41 % svědků a 17 % agresorů (opět v různých kombinacích).

Tabulka 3 Zastoupení protagonistů kyberšikany (obětí, svědků, agresorů, včetně jejich kombinací) na VŠ, SŠ

Kybernetická šikana (KŠ)	Oběť KŠ	Svědék KŠ	Agresor KŠ	Oběť KŠ + svědek	Oběť KŠ + agresor	Svědék KŠ + agresor	Oběť KŠ + svědek + agresor	Nesetkalo se s KŠ	Neví, nejsou si jisti	Protagonisté KŠ	Respondenti
VŠ 1: Vašutová (2010)	35	128	5	29	2	3	3	772	53	205	1030
	3,4%	12,4%	0,5%	2,8%	0,2%	0,3%	0,3%	75,0%	5,1%	19,9%	100%
VŠ 2: Hylmar (2014)	5	11	0	3	1	1	1	106	8	22	136
	3,7%	8,1%	0,0%	2,2%	0,7%	0,7%	0,7%	77,9%	5,9%	16,2%	100%
VŠ 3: Řehořová (2021)	14	28	0	11	1	1	1	43	0	56	99
	14,1%	28,3%	0,0%	11,1%	1,0%	1,0%	1,0%	43,4%	0,0%	56,6%	100%
SŠ 1: Panáček (2012)	22	231	31	47	3	35	13	606	47	382	1035
	2,1%	22,3%	3,0%	4,5%	0,3%	3,4%	1,3%	58,6%	4,5%	36,9%	100%
SŠ 2: Havelková (2015)	3	33	1	10	0	3	3	43	7	53	103
	2,9%	32,0%	1,0%	9,7%	0,0%	2,9%	2,9%	41,7%	6,8%	51,5%	100%
SŠ 3: Havelková (2017)	5	37	8	24	0	15	13	104	12	102	218
	2,3%	17,0%	3,7%	11,0%	0,0%	6,9%	6,0%	47,7%	5,5%	46,8%	100%
Vysoké školy	54	167	5	43	4	5	5	921	61	283	1265
	4,3%	13,2%	0,4%	3,4%	0,3%	0,4%	0,4%	72,8%	4,8%	22,4%	100%
Střední školy	30	301	40	81	3	53	29	753	66	537	1356
	2,2%	22,2%	2,9%	6,0%	0,2%	3,9%	2,1%	55,5%	4,9%	39,6%	100%
Celkem	84	468	45	124	7	58	34	1674	127	820	2621
	3,2%	17,9%	1,7%	4,7%	0,3%	2,2%	1,3%	63,9%	4,8%	31,3%	100,0%

Zdroj: VAŠUTOVÁ, M. (2010), HYLMAR, L. (2014), PANÁČEK, M. (2012), HAVELKOVÁ, D. (2015,2017), ŘEHOŘOVÁ, B. (2021), VAŠUTOVÁ, M., ŠIGUT, J. (2021)

Tuto skutečnost je nutno připsat na vrub rozšiřující se sociální agresivitě v digitálním prostředí, a to i mezi adolescenty. Bohužel výrazně vyšší hodnoty uvádí ve svém výzkumu též Řehořová (2021). Její výzkum proběhl mezi studenty VŠ v době koronavirové pandemie, kdy došlo k převedení výuky na distanční formu a studenti trávili mnoho času na sociálních sítích a využívali digitální media. Mezi oběťmi kyberšikany byla více než čtvrtina dotázaných (cca 28 %), mezi svědky dokonce (cca 41 %) studentů, ale naštěstí mezi agresory pouze (cca 3 %). Na této vysoké škole bylo nejvyšší zastoupení protagonistů kyberšikany ze všech sledovaných souborů. Tento výsledek, jak jsme již zmínili, mohl být ovlivněn tím, že výzkum probíhal od ledna do března roku 2021. Procento protagonistů kyberšikany bylo 56 respondentů (téměř 57 %).

Z analýzy výsledků nejnovějšího výzkumu vyplývá, že nejvíce užívaným prostředkem kyberšikany byly sociální sítě se svými profily uživatelů a komunikátory (messengery), popř. různé typy chatů. Pokud k tomu přičteme krádeže identity, jsou tyto prostředky pro šikanu a další patologické projevy použity z více než z 80 %. Zbytek tvoří blogy, webové stránky, SMS, MMS apod. (Řehořová, 2021).

VIII. Závěr

Musíme si uvědomit, že kyberšikana představuje velkou hrozbu, dotýká se stále většího počtu lidí a může mít u protagonistů devastující následky. Navzdory četným výzkumům zabývajících se otázkami spojenými s kyberšikanou a jejich alarmujícími závěry, navzdory různým programům, které si kladou za cíl tento vysoce negativní jev, a především jeho příčiny eliminovat, se u kyberšikany projevuje tendence nárůstu jejího výskytu. Oběti mohou v dospělém věku mít trvale snížené sebehodnocení, pociťovat nadměrnou úzkost, trpět neustálými obavami, projevovat nedůvěru k elektronickým médiím. Vliv se může přenést i na jejich profesní kariéru, kde se nemusejí uplatnit adekvátně svému vzdělání. V dnešní době je žel celkem běžným jevem, že svědkové kyberšikany nejsou jen pozorujícími, ale sami se zapojí minimálně jako publikum, což negativní dopady kybernetické šikany ještě umocňuje. Část svědků se do šikanování zapojí dokonce aktivně. Přeposílá dále texty, fotografie a videa, které agresor použil, a tím se do kyberšikany zapojí a stávají se (mnozí si to ani neuvědomí) sami agresory. Elektronická média se stále zdokonalují, možnosti jejich využití se rozšiřují, stále mladší děti jsou schopny zvládnout jejich funkce. Jako problém se ukazuje i jejich čím dál snadnější dostupnost. Nepříliš úspěšně se také daří výchovou vštípit dětem a mladým lidem povědomí o rizicích hrozcích jim v případech, kdy si v kybernetickém prostoru dostatečně nechrání své soukromí, svoje osobní údaje, svoji intimitu. Problémem je i skutečnost, že to, co zveřejníme v prostředí internetu si dál „žije vlastním životem“, tzn., že si nikdy nemůžeme být jistí smazáním obsahu. Vždy může být někdo, kdo obsah stáhnul, sdílel, nebo použil jinde, případně použití teprve plánuje.

Z výsledků většiny studií je vidět, že sociální sítě a messengery, určené pro desktopové, nebo mobilní aplikace se těší velké oblibě. Bohužel je možné tyto služby zneužít jako účinný prostředek kyberšikany, popř. k jiným projevům sociální agrese ve virtuálním prostoru. Jiným problémem je, že míra využívání internetu narůstá, zvyšuje se výskyt digitální demence, tedy neschopnosti využívat paměť, zapamatovat si přijímané informace. Na druhou stranu jsou jedinci doslova přehlcováni informacemi, které pro jejich život nemají význam. Jsou bezcenné. Během hodiny se jimi třeba „nasytí“, aby již po další hodině si nebyli schopni vzpomenout, o co vlastně šlo. Naopak, místo toho, aby se snažili „vzdělávat“, tedy studovat fakta a pamatovat si je, „učí“ se je v případě nutnosti hledat prostřednictvím Googlu. Pokud dojde k výpadku Google a jeho služeb, okamžitě se na sociálních sítích spustí obrovská komunikační kampaň, kde se lidé navzájem informují, proč se tak stalo, co vše si nemohou vyhledat, jaké školní, nebo pracovní úkoly nemohou splnit, jaké informace si nemohou vyhledat. S přihlédnutím k těmto negativum a při vzetí v úvahu všech rizik zdravotních, která se projevují nadměrným používáním elektronických médií, lze s jistou mírou nadsázky konstatovat, že dnešní digitální svět-svět virtuální reality, je nejenom lepší, ale též nepochybně nebezpečnější.

Literatura

- Calvete, E., Orue, I., Estevéz, A. (2010). Villardón, L., Padilla, P. Cyberbullying in adolescents: Modalities and aggressor's profile. In: *Computers in Human Behavior*. 26, s. 1128-1135.
- Černá, A., Dědková, L., Macháčková, H., Ševčíková, A., A Šmahel, D. (2013). *Kyberšikana: Průvodce novým fenoménem* Praha: Grada.
- Del Bianco, D. (2013) Proposte di intervento nella prevenzione e nel contrasto del cyberbullismo e delle dinamiche di esclusione sociale a scuola: l'esperienza italiana del progetto ECIP, In: GENTA, M. L., Brighi, A., Guarini, A. Cyberbullismo. Ricerche e strategie di intervento. Milano: FrancoAngeli. s. 91-110.
- Genta, M. L., Brighi, A., Guarini, A. (2013). Cyberbullismo. Ricerche e strategie di intervento. Milano: FrancoAngeli.
- Hardie, E., & Tee Yi, M. (2007). Excessive Internet Use: The Role of Personality, Loneliness and Sosial Support Networks in Internet Addiction. *Australian Journal of Emerging Technologies and Society*, 5(1), 34-47.
- Havelková, D. (2015) Šikana a kyberšikana – aktuální sociálně patologické jevy ve školním prostředí. Bakalářská práce. Ostrava: FF OU.
- Havelková, D. (2017) Životní smysluplnost u protagonist kybernetické šikany na středních školách v Rýmařově. Diplomová práce. Ostrava: FF OU.
- Hinduja, S., Patchin, J. W. (2009). *Bullying beyond the Schoolyard. Preventing and responding to cyberbullying*. Thousand Oaks: Corwin Press.
- HYLMAR, L. (2014). Proměny šikany v digitální sféře. Diplomová práce. Ostrava: FF OU.
- Kohout, M. R. (2008). In Vašutová, M. et al. (2010). Proměny šikany ve světě nových médií. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity.
- Krejčí, V. (2010). *Kyberšikana. Kybernetická šikana (studie)*. Olomouc. 72 s. ISBN 978- 80-254-7791-5. Online na http://www.e-bezpeci.cz/index.php/ke-stazeni/cat_view/22-odborne-studie.
- Kopuničová, V., Vašutová, M., Kopáčková, K. (2017). Copingové strategie vo vzťahu k problematickému používaniu internetu. In: *Význam a miesto resociálizácie a reedukácie v sociálnej práci*. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, (s.35-44). ISBN 978-80-8152-502-5
- Moravec, V. (2010). *Vybrané aspekty vlivu médií na psychický vývoj dětí a dospívajících*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity.
- Moravec, V. (2010). Rozmanitost světa médií jako jedna z podmínek pro vznik nových forem šikany. In: VAŠUTOVÁ, M. a kol. *Proměny šikany ve světě nových médií*. Ostrava: FF OU.
- Moravec, V., Vašutová, M. (2014). Selected aspects regarding children and adolescents to the media in the era of technological convergence. The proceedings of 3rd International e-Conference on Optimization, Education and Data Mining in Science, Engineering and Risk Management 2013. Praha: Publishing House Curriculum, (s. 435-442). ISBN 978-80-87894-01-9
- Panáček, M. (2012). *Vybrané komponenty životní smysluplnosti u protagonistů kyberšikany na ostravských středních školách*. Rigorózní práce. Ostrava: FF OU.
- Pyżalski, J. (2012). *Agresja elektroniczna i cyberbullying jako nowe ryzykowne zachowania młodzieży*. Kraków: Impuls. 80
- Řehořová, B. (2021) *Kybernetická šikana u vysokoškolských studentů*. VŠ PRIGO
- Sak, P. a kol. (2007). *Člověk a vzdělání v informační společnosti*. Praha: Portál.
- Shapira, N. A., Lessig, M. C., & Goldsmith. T. D. (2003). Problematic internet use: Proposed classification and diagnostic criteria. *Depression & Anxiety*, 17, 207-216.

- Spitzer, M. (2014). *Digitální demence*. Brno: Host.
- Szotkowski, R., Kopecký, K., & Krejčí, V (2013). *Nebezpečné internetové komunikace IV*. Olomouc: Pedagogická fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci, 2013.
- Szpunar, M. (2009). Flaming i trolling jako formy agresji werbalnej w internecie. In: *Kwartalnik Pedagogiczny*. 4(214), 67-80
- Šigut, J., Mácha, A. (2019) *Virtual World, its Contribution and Danger for Children*, International Scientific Conference Economic and Social Policy. Čeladná
- Šigut, J. (2020) *Social Networks and Their Risks for Children and Young People*, International Scientific Conference Economic and Social Policy. Trojanovice
- Tsai, H., Cheng, S. H., Shih, C., & Yang, Y. (2009). The Risk Factors of Internet Addiction a Survey of University Freshman. *Psychiatry Research*, 167, 299-299.
- Vašutová, M. (2008). *Děti se specifickými poruchami učení a chování a násilí ve školním prostředí*. Ostrava: OU FF.
- Vašutová, M. Et al. (2010). *Proměny šikany ve světě nových médií*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity.
- Vašutová, M., Kopuničová, V. (2016). Risk behavior in electronic communication. In: *Bohemistyka 4/2016*. Poznań: Instytut Filologii Słowiańskiej Uniwersytetu im. A.Mickiewicza w Poznaniu, WYDAWNICTWO „Pro“. *Rocznik XVI: (s.372-392)*. ISSN 1642-9893
- Vašutová, M., Kopuničová, V. (2016). *Kybernetická šikana a formy rizikového chování jako fenomén digitálních médií*. In: *Zvládanie záťaže v kontexte sociálnej práce: Podoby vnútorných i vonkajších faktorov zvládania záťaže z pohľadu teórie i praxe sociálnej práce*, Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, (s.118-127). VEGA č. 1/0230/15. ISBN 978-80-8152-405-9
- Vašutová, M., Kopuničová, V., Halfarová, K. (2016). *Rizikové chování v kyberprostoru*. In: *Sociální práce v nejisté době. Sborník odborných textů z konference Hradecké dny sociální práce 2015*, Hradec Králové: Gaudeamus, Univerzita Hradec Králové, (s.457-464) ISBN 978-80-7435-647-6
- Vašutová, M., Kopuničová, V. (2015). *Obranné strategie a způsoby pomoci v kontexte premien šikany vo svete nových médií*. In: Z. Mlčák., K. Paulík (Eds), *Sborník příspěvků z 1. ročníku mezinárodní konference Psychologické aspekty pomáhání 2014*, Ostrava: Ostravská univerzita, (s.98-107). ISBN 978-80-7464-736-9
- Vašutová, M. (2020). *Sociálně-patologické chování v období dětství a dospívání. Výzkumné studie tradiční a kybernetické šikany*. In: *Sborník z 8. ročníku Košických dní sociální práce. Co přineslo sociální práci 100 roků? Minulé a současné podoby sociální práce*. Košice: FF UPJŠ, (s.29-46), ISBN 978-80-8152-847-7
- Willard, E. N. (2007). *Cyberbullying and cyberthreats: Responding to the challenge of online social aggression, threats, and distress*. Champaign, III: Research Press.